

Nr 51

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående högre utbildning av sinnessjukvårdspersonal; given Stockholms slott den 24 januari 1958.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över inrikesärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Rune B. Johansson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen förordas, att den högre utbildningen för den överordnade sjukvårdspersonalen vid de statliga sinnessjukhusen anslutes till den allmänna sjuksköterskeutbildningen. Utbildningen, som kommer att taga sin början under budgetåret 1959/60, avses omfatta utbildning i kroppssjukvård under 20 månader vid statens och landstingens sjuksköterskeskolor samt specialutbildning i psykiatri och psykiatrisk sjukvård under 2 månader vid Ulleråkers sjukhus. Samtidigt förordas viss avkortning av den tvååriga grundutbildningen. Vidare föreslås fr. o. m. nästa budgetår en utökning av den sedan 1954 anordnade specialutbildningen i psykiatri och psykiatrisk sjukvård för sjuksköterskeelever. Viss kompletterande utbildning för befintlig förmanspersonal vid de statliga sinnessjukhusen förordas även.

*Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 24 ja-
nuari 1958.*

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, KJELLIN, JOHANSSON.

Efter gemensam beredning med cheferna för finans- och civildepartementen upptager chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, fråga om högre utbildning av sinnessjukvårdspersonal samt anför.

I. Inledning

Genom beslut den 13 maj 1949 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning angående sinnessjukvårdspersonalens utbildning. Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 13 juni 1949 såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens första kammaren O. G. Karlsson, tillika ordförande, överläkaren vid Beckomberga sjukhus P. I. R. Blomqvist, numera ledamoten av riksdagens första kammare, förste uppsyningsmannen vid Sätters sjukhus J. G. E. Snygg och ledaren för praktiska kursen vid sydsvenska socialinstitutet, politices magistern Margareta Almqvist. Sedermera tillkallades såsom sakkunnig jämväl föreståndarinnan vid Sätters sjukhus Stina Sjöholm. De sakkunniga antog benämningen 1949 års kommitté för sinnessjukvårdspersonalens utbildning.

Med skrivelse den 24 november 1951 överlämnade kommittén betänkande angående utbildning av sinnessjukvårdspersonal (stencilerat). De sakkunnigas förslag omfattade såväl grundutbildning som högre utbildning av sinnessjukvårdspersonal.

Sedan betänkandet remissbehandlats samt medicinalstyrelsen efter erhållet uppdrag inkommit med ytterligare utredning beträffande det av kommittén avgivna förslaget till grundutbildning godkände 1954 års riksdag riktlinjer för grundutbildningen av sinnessjukvårdspersonal vid statens sinnessjukhus (prop. nr 166, riksd. skr. nr 248/1954).

I anslutning till vad som uttalades i nämnda proposition har Kungl. Maj:t den 24 september 1954 uppdragit åt medicinalstyrelsen att överarbeta förslaget till högre utbildning av sinnessjukvårdspersonalen och därvid beakta vad som anförts i remissyttrandena över kommitténs förslag i denna del. Vid

uppdragets fullgörande borde möjligheterna att samordna denna utbildning med utbildningen av sjuksköterskor inom kroppssjukvården särskilt undersökas. I anledning av uppdraget har medicinalstyrelsen den 29 oktober 1956 inkommit med utredning.

Över utredningen har yttranden avgivits av statskontoret, statens lönenämnd, styrelserna för svenska landstingsförbundet och svenska stadsförbundet, Malmöhus och Skaraborgs läns landstings förvaltningsutskott, Sveriges läkarförbund, svensk sjuksköterskeförening, statens sjukhuspersonals förbund, mentalsjukvårdsdelegationen inom kommittén för översyn av hälso- och sjukvården i riket samt kommunalarbetsförbundet.

Vidare har medicinalstyrelsen i skrivelse den 18 oktober 1957 hemställt om anvisande av medel för nästa budgetår för anordnande av högre utbildning i överensstämmelse med styrelsens förslag.

II. Nuvarande förhållanden

Befattningshavare och uppgifter. Närmaste förmanskapet över den lägre sjukvårdspersonalen inom en överläkaravdelning utövas av uppsyningsmän eller föreståndarinnor. En överskötare eller översköterska — med förste skötare eller första sköterska såsom ställföreträdare — har ansvaret för varje i en överläkaravdelning ingående vårdavdelning. Den övriga personalen på sådan avdelning utgöres av skötare, sköterskor, avdelningsbiträden och sjukvårdselever.

Förhållningsregler för sjukvårdspersonalen har efter bemyndigande av Kungl. Maj:t fastställts av medicinalstyrelsen den 8 april 1922. Enligt dessa regler är överskötare eller översköterska, som tilldelats ansvar för viss sjukvårdsavdelning, närmaste förmän för å avdelningen tjänstgörande sjukvårdspersonal. De skall följa läkare och uppsyningspersonal på deras ronder inom avdelningen och redogöra för de sjukas tillstånd, övervaka och deltaga i sjukvården samt handleda och undervisa dem underställd sjukvårdspersonal. Uppsyningsman och föreståndarinna är förmän för samtlig annan sjukvårdspersonal på sin avdelning.

Uppsyningspersonalens arbete på sjukvårdsavdelningarna avser närmast utövande av visst inseende över sjukvårdsarbetet, patientbeläggningen, ledningen av vissa inre och yttre arbeten samt delvis ganska omfattande expeditionsgöromål. Den rent sjukvårdande uppgiften har i stället övertagits av överskötare och översköterskor resp. förste skötare och första sköterskor.

För innehavarna av förste skötare- och första sköterskebefattningarna finnes icke någon av medicinalstyrelsen utfärdad instruktion. De är översköternas och översköterskornas närmaste män och ersättare.

Beträffande sjukvårdspersonalens förhållningsregler hänvisas i övrigt till den redogörelse som lämnats i proposition nr 166/1954 s. 3—5.

Utbildnings- och befordringsgång. Den 1 mars 1956 tog den nya grundutbildningen för sinnessjukvårdspersonalen sin början vid 15 olika statliga

sinnessjukhus. Grundutbildningen omfattar en elevtid av två år, fördelad på provtjänstgöring under sex månader, läskurs under två månader, praktisk utbildning i medicinsk och kirurgisk sjukvård under sammanlagt fyra månader samt utbildning i psykiatrisk sjukvård under tolv månader.

Till elev i grundutbildningen kan antagas man eller kvinna, som fyllt 19 år; dock kan undantag härifrån göras efter prövning av vederbörande sjukhusdirektion. Någon övre åldersgräns har icke föreskrivits; särskilda skäl bör dock föreligga för antagande av elev, som överskridit 35 års ålder. Manlig elev placeras i lönegrad Ag 5 och kvinnlig i Ag 4. Efter ett år placeras den manliga eleven i lönegrad Ag 7 och den kvinnliga i Ag 5.

Efter avslutad grundutbildning är eleven behörig till befattning som extra ordinarie skötare eller sköterska. Efter två års tjänst i sådan befattning kan vederbörande erhålla ordinarie befattning såsom skötare eller sköterska.

För behörighet till befattningar som förste skötare och första sköterska samt överskötare eller översköterska fordras att vederbörande skall vara godkänd som skötare resp. sköterska, ha genomgått s. k. högre teoretisk kurs om f. n. cirka 50 timmar samt ha ådagalagt särskild duglighet och skicklighet i sinnessjukvård.

I sistnämnda kurs gives undervisning i allmän och speciell sjukdomslära och sjukdomars behandling, sjukvård i allmänhet, sjukhushygien, de viktigaste grunddragen av den allmänna hälso- och sjukvården samt sjukvårdens etik; sinnessjukdomar och sinnessjukvård; delar av lag- och övriga författningsbestämmelser rörande sinnessjuka och sinnessjukvårdens organisation m. m.

Kompetens som förste skötare och första sköterska samt överskötare och översköterska erhålles även efter genomgång av godkänd sjuksköterskeskola jämte specialutbildning i sinnessjukvård och ett års tjänstgöring på sinnessjukhus.

III. Tidigare förslag och yttranden

Kommitténs förslag

Antagning av elever. Den högre undervisningen bör följa efter det behörighet som ordinarie skötare eller sköterska vunnits.

I den mån den av 1950 års riksdag beslutade skolreformen genomföres synes förutsättningar föreligga för en direkt anknytning till folkundervisningen av den högre utbildningen för sinnessjukvårdspersonal. De skolkunskaper, som den nuvarande folkskolan meddelar, är enligt kommitténs mening icke tillräckliga såsom underlag för den högre utbildningen.

Genomgång av realskola bör utgöra erforderlig skolunderbyggnad. För den, som icke har sådan eller därmed jämförlig skolunderbyggnad, måste en komplettering ske, framför allt i modersmål, matematik, fysik och kemi.

Önskvärt är, att dessa kunskaper inhämtas genom beivrande av två kurser vid folkhögskola.

Utbildningens omfattning m. m. Den högre utbildningen föreslås omfatta teoretisk undervisning under sammanlagt 332 timmar, fördelade på två läskurser om tillhoppa tre månader, samt praktisk utbildning på kroppssjukhus under åtta månader och i öppen vård under en månad.

Utbildningens anordnande m. m. Utbildningen synes böra förläggas i anslutning till något kroppssjukhus på ort med tillgång till lämpliga lärarkrafter och tillräckligt antal utbildningsplatser.

Av svaren på förfrågningar hos direktionerna för karolinska sjukhuset och för akademiska sjukhuset i Uppsala, Göteborgs sjukhusdirektion, Malmö stads sjukhusdirektion och direktionen för Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund om möjligheterna att anknyta den högre utbildningen till något av ovannämnda sjukhus framgår, att vissa svårigheter föreligger för en dylik anordning.

Kommittén har kommit till den slutsatsen att det för genomförande av den föreslagna högre utbildningen är erforderligt att genom statens försorg lokaler anskaffas för elevbostäder och undervisning och att undervisningspersonal anställs i tillräckligt antal för den teoretiska och praktiska utbildningen. För detta ändamål synes särskilda skolbyggnader böra inrättas.

Av förmanspersonalen beräknas omkring 110 avgå per år. Ett lika stort antal måste sålunda årligen genomgå högre utbildning. En årlig intagning av 50 à 60 elever synes med hänsyn till administration och undervisning giva den lämpligaste storleken av en skola. På grund härav bör för den högre undervisningen inrättas två skolor med elevbostäder och undervisningslokaler.

För att utbildningen skall kunna bedrivas med erforderlig intensitet, erfordras vid envar av de båda skolorna, utöver föreståndaren, minst tre instruktionssköterskor.

Med hänsyn till det biträdesarbete, som kan förutsättas förekomma vid skolorna synes ett kanslibiträde i lönegrad Ce 11 böra anställas vid envar av skolorna.

Den högre utbildningen bör medföra behörighet till tjänster för förste skötare, första sköterska, överskötare, översköterska och uppsyningspersonal. Behörighet till nu nämnda tjänster bör även tillkomma den, som genomgått oavkortad sjuksköterskeskola med specialutbildning i sjuksjukvård inom ramen för godkänd sjuksköterskeskola enligt de riktlinjer för denna utbildning, som uppdragits av 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen (SOU 1948: 17).

Särskilt yttrande

I ett *särskilt yttrande* har ledamöterna i kommittén Blomqvist och Slina Sjöholm ansett att den högre utbildningen utformats alltför kortfattat, såväl

till sin teoretiska som praktiska del, för att möjliggöra en tillräckligt kvalificerad allmän medicinsk utbildning. Som skäl för denna ståndpunkt anföres bl. a., att barriärerna mellan sinnessjukvård och kroppssjukvård håller på att allt mera raseras. För en fullgod sinnessjukvård kräves, att den ansvariga sjukvårdspersonalen har en sådan utbildning och kapacitet, att den kan delta i den kroppsliga behandlingen av patienterna på ett sådant sätt, att läkarna kan känna samma trygghet härvidlag som på kroppssjukhusen. Kommittémajoritetens förslag tillgodoser icke detta fundamentala krav. Det vore olyckligt och omotiverat att fastläsa den ansvariga sinnessjukvårdspersonalens utbildning på ett lägre plan än det, som fastställts för annan sjukvårdspersonal.

I fråga om den teoretiska utbildningen framhålles, att en utökning av läskurserna från 3 till 4 månader bör komma till stånd, varigenom den högre kursen ökas med bl. a. 30 timmar medicinsk psykologi och psykiatri.

Den praktiska utbildningen föreslås omfatta 13 månader. Härtill kommer behovet av semester under cirka 1 månad.

Beträffande villkoren för deltagande i den högre utbildningen föreslås bl. a., att en välmeriterad sökande bör ha möjlighet att gå direkt till den högre kursen och sålunda icke först behöva vinna behörighet som ordinarie skötare eller sköterska.

Yttranden över kommitténs förslag

Medicinalstyrelsen anförde att den högre utbildningen i stort sett borde ordnas i överensstämmelse med reservanternas förslag. Styrelsen påpekade därvid, att med den utvidgning, som reservanternas förslagit, den högre utbildningen smidigt skulle kunna anpassas till sjuksköterskeutbildningen enligt då gällande plan, vilket bland annat innebure deltagande i samtliga läskurser, vilka vid tidpunkten för yttrandets avgivande pågick under sammanlagt fem månader.

Svenska landstingsförbundet fann det ur olika synpunkter önskvärt, att den högre kursen kunde giva kunskaper motsvarande dem, som sjuksköterskeutbildningen skänker. Den likställighet mellan kropps- och sinnessjukvård, som i detta avseende skulle vinnas, vore till fördel bl. a. vid besättande av sjukskötersketjänster vid psykiatriska kliniker.

Svenska stadsförbundet ansåg sig icke kunna godtaga den föreslagna utbildningen för den ansvariga sinnessjukvårdspersonalen. Det vore olyckligt att genom lägre krav på utbildning hos personalen inom sinnessjukvården än inom kroppssjukvården konservera den nedvärdering av sinnessjukvården gentemot kroppssjukvården, som tidigare varit bruklig. Förbundet fann det nödvändigt att utbildningen gjordes gemensam för den ansvariga personalen vid sinnessjukhus och psykiatriska lasarettavdelningar samt anordnades såsom specialutbildning fullt likvärdig med sjuksköterskeutbildningen.

Nio direktionser för statliga sinnessjukhus, direktionsen för statens anstalt för fallandesjuka, statens sjuksköterskeskola, sju landsting, stadsfullmäktige i Göteborg, Svenska psykiatriska föreningen och Svensk sjuksköterskeförening anslöt sig till reservanternas förslag.

Tre direktionser uttalade, att den högre utbildningen borde anordnas i form av genomgång av sjuksköterskeskola.

Två sjukhusdirektionser och två landsting ansåg den av kommittén föreslagna högre utbildningen för kort och framlade olika förslag till förlängning av utbildningstiden.

Statskontoret fann det böra övervägas, om icke den praktiska tjänstgöringen å kroppssjukhus under den högre utbildningen kunde något avkortas med hänsyn till att eleverna tidigare tjänstgjort vid dylika sjukhus under grundutbildningen.

Statens sjukhuspersonals förbund uttalade, att den föreslagna tiden för högre utbildning vore den längsta, som borde ifrågakomma, enär svårigheter kunde uppstå att få personal, som vore villig att anmäla sig till denna utbildning, då det ekonomiska utbytet av en därefter erhållen befördran kunde beräknas bliva tämligen litet.

IV. Medicinalstyrelsens förslag

Behovet av förmanspersonal

Från och med budgetåret 1956/57 uppgår förmanspersonalen (uppsyningsmän, föreståndarinnor, överskötare, översköterskor, förste skötare, första sköterskor) inom den statliga sinnessjukvården till 1 574. Behovet av ytterligare tjänstemän med förmanskompetens vid Gullberna sjukhus samt de planerade sjukhusen i Falköping, Örebro och Bollnäs kommer enligt styrelsens beräkningar att uppgå till 204. Totalt skulle sålunda behovet av förmanspersonal uppgå till cirka 1 800, varav 1 250 kvinnor och 550 män. Härtill kommer det personalbehov, som kommer att föreligga för ännu ej beslutade nya sinnessjukhus i mälardalen, det föreslagna sjukhuset för psykiskt efterblivna i mellersta Sverige, de projekterade barnavdelningarna för psykiskt efterblivna samt för den utbyggda statliga epileptikervården. Styrelsen har icke ansett sig kunna göra någon tillfredsställande behovsberäkning för dessa sjukhus. En viss utökning av utbildningsmöjligheterna i samband med tillkomsten av de nämnda nya sjukhusen torde komma att bli erforderlig. För en intensifierad mentalsjukvård krävs en utökning av personalen, varför det angivna antalet måste betraktas som ett minimum.

Med utgångspunkt från att förmanspersonalen kommer att uppgå till 1 800 befattningshavare samt under hänsynstagande till nuvarande åldersfördelning och inträffade dödsfall kan årligen cirka 80 tjänstemän tillhörande förmanspersonalen (uppsyningsmän, föreståndarinnor, överskötare

och översköterskor m. fl.) beräknas avgå med pension eller avlida före pensionsåldern. Härtill kommer avgången på grund av andra orsaker, vilken är betydligt svårare att beräkna. Kommittén räknade med att cirka 1 procent av den manliga och cirka 4 procent av den kvinnliga förmanspersonalen avginge av annan anledning än pension eller dödsfall. Enligt dessa grunder kommer omkring 55 tjänstemän bland förmanspersonalen att avgå årligen av annan orsak än pensionering och dödsfall.

Sammanlagt torde sålunda den statliga sinnessjukvården årligen behöva tillföras cirka 135 personer med högre utbildning. Då antalet för befordran kompetent personal måste vara något större, bör organisationen årligen kunna utbilda minst 140 elever.

F. n. finns ett antal obefordrade tjänstemän med förmanskompetens, varav majoriteten män, vilka erfordras som ersättare vid förfall för den ordinarie personalen. Behovet av manlig personal med förmanskompetens inom ramen för gällande personalstat torde vara fyllt under de närmaste åren, intill dess att de första mentalsjukvårdseleverna genomgått den föreslagna högre utbildningen. Tillgången på obefordrad behörig kvinnlig personal är däremot ringa, varför ytterligare någon eller några s. k. högre kurser kommer att erfordras under de närmaste åren.

Allmänna synpunkter på den högre utbildningen

Strävandena vid sinnessjukvårdens reformering går alltmera i sådan riktning att skillnaderna mellan kroppssjukvård och mentalsjukvård i största möjliga utsträckning försvinner. Den allmänna standardhöjningen med avseende på sinnessjukvården inkluderar som en grundläggande åtgärd en förbättrad utbildning av samtliga personalgrupper. Det framstår därvid som ett oeftergivligt villkor att den ledande sinnessjukvårdspersonalen erhåller utbildning och kompetens fullt jämställd med kroppssjukvårdens personal. Det kan vidare icke på längre sikt godtagas, att man inom mentalsjukvården har ledarpersonal med utbildning av olika kvalitet. Sinnessjukvårdspersonalen bör äga möjlighet att konkurrera med kroppssjukvårdens personal om ledande befattningar inom såväl kropps- som mentalsjukvård. Övervägande skäl talar för att den högre utbildningen av sinnessjukvårdspersonal så nära som möjligt anslutes till den allmänna sjuksköterskeutbildningen.

Antagning av elever

Styrelsen tillstyrkte i sitt yttrande över kommitténs förslag, att den högre utbildningen borde kunna följa omedelbart efter det att behörighet som ordinarie sköterska eller skötare vunnits, d. v. s. efter genomgången tvåårig grundutbildning samt ett års väl vitsordad tjänstgöring som extra ordinarie befattningshavare. Med hänsyn till den kontinuerliga handledning och un-

dervisning, eleverna erhåller under grundutbildningen, har styrelsen emellertid efter omprövning funnit, att elevernas lämplighet till högre utbildning bör kunna bedömas redan under grundutbildningen. Med anledning härav bör lämpliga elever omedelbart efter avslutad grundutbildning kunna söka till den högre utbildningen. Beträffande krav på skolkunskaper bör samma villkor gälla som för sökande till sjuksköterskeskola. Då en stor del av sinnessjukvårdspersonalen icke heller i framtiden torde ha sådana förkunskaper, måste erforderlig kompetens vinnas genom studier på fritid eller under tjänstledighet.

Utbildningens omfattning m. m.

Den allmänna sjuksköterskeutbildningen omfattar såväl allmänutbildning som specialutbildning. Den föregås f. n. av en orienteringsperiod om två till tre månader, under vilken tid teoretisk undervisning meddelas. Vid alla sjuksköterskeskolor omfattar allmänutbildningen numera såsom minimum, förutom teoretisk undervisning i två olika läskurser om tillhoppa sex månader, undervisning och praktik på invärtes medicinsk och kirurgisk avdelning om tre månader vardera, på operationsavdelning eller kirurgisk mottagningsavdelning och barnbördsavdelning om två månader vardera samt i öppen vård under en månad, vartill kommer en månad angiven som »ej disponerad tid». För de elever, som skall ägna sig åt någon gren av patientvård, omfattar allmänutbildningen dessutom sinnessjukvård, barnavård eller barnsjukvård samt epidemi- eller tuberkulosvård under två månader vardera. Efter genomgång av första och andra läskurserna samt den praktiska delen av allmänutbildningen erhåller sjuksköterskeeleverna specialutbildning inom viss gren av sjukvården under en tid av minst sex månader. Under den senare delen av specialutbildningen förberedes eleverna för sitt kommande arbete som översköterskor framför allt därigenom, att de gives alltmer ansvarsfulla, sjukvårdande uppgifter samt att de får delta i avdelningsköterskans administrativa och pedagogiska arbete. Utbildningen avslutas med en tredje läskurs under en månad.

För de elever, som avser att ägna sig åt mentalsjukvård på psykiatrisk klinik respektive lasarettavdelning eller på sinnessjukhus, har sedan år 1954 specialutbildning givits vid en med statsmedel anordnad central högre kurs vid Ulleråkers sjukhus och psykiatriska kliniken å Akademiska sjukhuset i Uppsala. Kursen omfattar sex månader och gives två gånger årligen.

Styrelsen framhåller att den i grundutbildningen ingående läskursen och praktiska utbildningen i medicinsk och kirurgisk sjukvård utgör en elementär introduktion, som icke till någon del kan ersätta den i sjuksköterskeskolan givna utbildningen. Sistnämnda utbildning är anpassad för elever med bättre skolunderbyggnad och kursinnehållet är vida mer omfattande än det, som meddelas under grundutbildningen.

De elever från sinnessjukvården, som skall genomgå den högre utbildningen, här benämnda mentalsjukvårdselever, bör erhålla den i sjuksköterskeskolan givna allmänutbildningen inklusive den teoretiska undervisningen under första och andra läskurserna. Det kunskapsstoff, som meddelas i dessa läskurser, är nämligen synnerligen betydelsefullt som underlag för varje sjuksköterskas kommande arbete. Sjuksköterskeskolans tredje läskurs torde däremot kunna uteslutas. I stället bör vissa delar därav inarbetas i en för mentalsjukvårdseleverna anordnad central högre utbildningskurs i psykiatri om två månader. Beträffande den praktiska utbildningen bör mentalsjukvårdseleverna erhålla utbildning i medicinsk och kirurgisk sjukvård, på operationsavdelning eller kirurgisk mottagning, på barnbördsavdelning eller i tuberkulos- eller epidemivård, i öppen vård samt i barnavård eller barnsjukvård. Gången och omfattningen av utbildningen framgår av nedanstående tablå.

Minimiplan för sjuksköterskeutbildning med specialutbildning i sinnessjukvård		Medicinalstyrelsens förslag till plan för högre utbildning av sinnessjukvårdspersonal	
Läskurs I	3 mån.	Läskurs I	3 mån.
Medicinsk sjukvård	3 mån.	Medicinsk sjukvård	3 mån.
Kirurgisk sjukvård	3 mån.	Kirurgisk sjukvård	3 mån.
Ferier	1 mån.	Ferier	1 mån.
Operationsavdelning alt. kirurgisk poliklinik	2 mån.	Operationsavdelning alt. kirurgisk poliklinik	2 mån.
Barnbördsavdelning	2 mån.	Barnbördsavdelning (kvinnliga elever) Tuberkulos- eller epidemivård (manliga elever)	2 mån.
Öppen vård	1 mån.	Öppen vård	1 mån.
Ej disponerad tid	1 mån.	Barnavård eller barnsjukvård	2 mån.
Ferier	1 mån.		
Läskurs II	3 mån.	Läskurs II	3 mån.
Sinnessjukvård	2 mån.	Specialutbildning i sinnessjukvård jämte del av Läskurs III	2 mån.
Tuberkulos- alt. epidemivård	2 mån.		
Barnsjukvård	2 mån.		
Ferier	$\frac{1}{2}$ mån.		
Specialutbildning	6 mån.		
Läskurs III	1 mån.		
Summa 33 $\frac{1}{2}$ mån.		22 mån.	

För de elever, som på tillfredsställande sätt genomgått den högre utbildningen, bör utfärdas ett skriftligt bevis att de förvärvat motsvarande kunskaper och färdigheter, som godkänd sjuksköterskeskola avser att bibringa. Den högre utbildningen bör medföra behörighet till tjänster som första sköterskor och förste skötare, översköterskor och överskötare inom sinnessjukvården samt till sjukskötersketjänster inom kroppssjukvården. Den bör även ingå i behörighetsvillkoren för personalföreståndare, föreståndarinnor och uppsyningsmän inom sinnessjukvården.

Utbildningens anordnande m. m.

Utbildning av mentalsjukvårdselever. Styrelsen har vänt sig till samtliga sjuksköterskeskolor och berörda landsting med förfrågan angående deras möjligheter att mottaga elever från sinnessjukvården för högre utbildning. Av de inkomna svaren framgår, att sammanlagt 15 sjuksköterskeskolor anser sig kunna mottaga mentalsjukvårdselever mot viss ersättning för teoretisk och praktisk utbildning under de 19 månader som eleverna erhåller utbildning inom sjuksköterskeskola. Övriga skolor har på grund av brist på utbildningsplatser, undervisningslokaler och bostäder förklarat sig icke kunna mottaga elever för närvarande. Ett par skolstyrelser ställer emellertid i utsikt att mottaga mentalsjukvårdselever, när utbildningsplatserna utökats i samband med planerad utbyggnad. Sammanlagt torde 73 elever från sinnessjukvården kunna beredas plats årligen. Styrelsen har dessutom inhämtat, att Stockholms läns landsting planerar inrättandet av en sjuksköterskeskola vid lasarettet vid Stocksund samt att denna torde vara klar att börja sin verksamhet åren 1959—1960. Vid denna skola avser man att taga in 48 elever årligen. Landstinget planerar emellertid att bygga så att skolan skall kunna mottaga 60 elever årligen och har under hand förklarat sig villigt att mottaga elever från sinnessjukvården på icke utnyttjade elevplatser, d. v. s. 12 elever årligen. Antalet utbildningsplatser för sinnessjukvårdspersonal inom sjuksköterskeskolorna skulle sålunda kunna uppgå till 85.

Då mentalsjukvårdseleverna kommer att erhålla utbildning vid olika sjuksköterskeskolor, är det omöjligt att vid var och en av dessa anordna den föreslagna avslutande specialutbildningen under två månader. Nämda kurs bör därför ordnas centralt. Som lämplig förläggningssort föreslår styrelsen Ulleråkers sjukhus, där redan specialutbildning för sjuksköterskeelever finns anordnad sedan år 1954. Denna utbildning har nu pågått så länge, att man vunnit tillräcklig erfarenhet om dess allmänna uppläggning och fördelar. Dessa erfarenheter skulle kunna utnyttjas, om nämnda kurs förlades till Ulleråkers sjukhus. Undervisningen för sjuksköterskeeleverna och mentalsjukvårdseleverna kan dock ej samordnas på grund av olikheter i kursinnehåll och kurstidens längd. Vissa diskussioner, filmförevisningar, studie-

besök m. m. torde emellertid kunna ordnas gemensamt och skolbiblioteket utnyttjas av samtliga elever.

Kursen bör omfatta två månader. Då det ur personalsynpunkt m. m. är lämpligast att undervisningen pågår året runt, bör sex kurser anordnas årligen. Vid varje kurs bör plats kunna beredas för cirka 15 elever, d. v. s. 90 mentalsjukvårdselever årligen. Undervisningslokaler torde kunna anordnas i befintliga och inom en nära framtid disponibla byggnader på norra sjukhusets område. Även elevbostadsrum torde kunna erhållas inom befintliga byggnader där. Vissa reparationsarbeten men inga nybyggnader erfordras.

Centrala högre kurser för sjuksköterskeelever. Även om den högre utbildningen för sinnessjukvårdspersonalen anordnas på sätt styrelsen föreslagit kommer denna utbildning icke att få tillräcklig kapacitet. Det måste därför innebära en mycket stor fördel, om rekryteringen dessutom kan ske i annan ordning.

De i Uppsala anordnade specialkurserna för sjuksköterskeelever har hållits två gånger årligen med 24 elever i varje kurs. Resultatet av kursverksamheten har varit mycket gott och intresset för sinnessjukvård bland sjuksköterskeskolornas elever har märkbart ökat. Från de två första kurserna har sammanlagt 21 sjuksköterskor tillförts den statliga sinnessjukvården. En del elever är genom kontrakt bundna att tjänstgöra viss tid vid landstings-sjukhusen efter utbildningens slut, men ytterligare ett antal sjuksköterskor torde efter hand komma att övergå till sinnessjukvården. Enligt styrelsens mening torde man kunna räkna med ett tillskott till den statliga sinnessjukvården av uppskattningsvis 30 elever årligen.

Styrelsen har i det föregående beräknat, att omkring 85 mentalsjukvårdselever torde kunna erhålla utbildning inom olika sjuksköterskeskolor. Nämda båda utbildningsvägar skulle sålunda tillföra den statliga sinnessjukvården 115 personer årligen med högre utbildning. Eftersom behovet kan beräknas till cirka 140 personer årligen, skulle det föreligga en brist på cirka 25 personer årligen.

Emellertid har intresset bland sjuksköterskeeleverna för specialutbildningen i Uppsala visat sig vara stort. En utökning av denna specialutbildning torde därför vara möjlig och lämplig.

Medicinalstyrelsen föreslår, att två sådana kurser med cirka 25 elever i vardera årligen anordnas vid S:t Lars' sjukhus och psykiatriska kliniken i Lund. Undervisningslokaler och elevbostadsrum torde tillsvidare kunna anordnas i befintliga eller genom ombyggnad disponibla lokaler vid S:t Lars' sjukhus. För att rationellt bedriva undervisningen torde dock nybyggnad i en framtid bliva erforderlig.

Om man räknar med att ett motsvarande antal elever som vid kurserna i Uppsala kommer att söka tjänster inom den statliga sinnessjukvården, skulle denna årligen tillföras cirka 30 personer. Det kalkylerade behovet av

omkring 140 befattningshavare skulle härigenom bliva fyllt. Utbildningen vid S:t Lars' sjukhus bör igångsättas hösten 1958.

Kompletterande utbildning för äldre personal. Den personal, som erhållit utbildning enligt hittills gällande utbildningsgång och vunnit behörighet till viss befattning, förutsättes bibehålla denna behörighet även sedan den nya utbildningen börjat fungera. Ett visst antal bland nuvarande befattningshavare torde emellertid önska genomgå den nya utbildningen för att icke riskera att få stå tillbaka i konkurrens om förmanstjänster.

Ordinarie befattningshavare, som tidigare genomgått s. k. högre kurs och visat särskild lämplighet för sinnessjukvård, bör under en övergångsperiod på tio år i vanlig ordning få söka till den högre utbildningen utan att ha genomgått grundutbildning för sinnessjukvårdspersonal. En förutsättning härför måste vara att vederbörande förvärvat de skolkunskaper, som krävs av sökande till sjuksköterskeskola. Denna personalgrupps långa praktiska erfarenhet bör sålunda få tillgodoräknas och jämföras med grundutbildningen i allmän och psykiatrisk sjukvård. En övre åldersgräns vid 40 år bör dock fastställas för vinnande av inträde till den högre utbildningen.

De befattningshavare, som nu innehar tjänster som översköterskor eller överskötare, första sköterskor eller förste skötare och vilka ej har för avsikt att genomgå den högre utbildningen i anslutning till sjuksköterskeskola, bör beredas tillfälle till kompletterande teoretisk och praktisk utbildning vid särskilt anordnade kompletteringskurser. Med hänsyn till den vidgade utbildning i såväl allmän som psykiatrisk sjukvård, som sinnessjukvårdspersonalen i dess helhet kommer att få genom den nya grundutbildningen, är det angeläget att även nuvarande förmanspersonal erhåller kompletterande utbildning för att ej i kunskapshänseende vara underlägsen den underställda personalen. Om moderna psykiatriska och sjukvårdande principer skall kunna omsättas i direkt patientvård, måste samtliga i vården deltagande följa samma principer och använda samma metoder. Centrala kompletteringskurser, omfattande fyra månader vardera, bör anordnas tre gånger årligen under tre år och fortsättningsvis i den mån behov föreligger. Antalet befattningshavare, som önskar genomgå dylika kurser torde kunna uppskattas till 600. Varje kurs bör därför omfatta 20 elever. Utbildningen bör ske vid kroppssjukhus, varvid teoretisk undervisning under cirka 136 timmar bör givas samtidigt med praktik på vårdavdelning. Den teoretiska undervisningen bör utgöra en utökning av tidigare erhållen undervisning i allmän sjukvård och inkludera anatomi, fysiologi, medicinsk och kirurgisk sjukvård, hygien, närings- och läkemedelslära, socialmedicin och sociallagstiftning, utbildnings- och yrkesorientering samt psykologi och psykiatri jämte psykiatrisk sjukvård.

För att bli antagen till den kompletterande utbildningen, bör en övre åldersgräns av 45 år fastställas.

Medicinalstyrelsen föreslår, att utbildningen förlägges till Skaraborgs län.

Landstinget har under hand förklarat sig villigt att tre gånger årligen mottaga 20 elever för fyra månaders utbildning vid Falköpings eller Lidköpings lasarett samt ställt i utsikt, att eleverna under utbildningstiden kan påräkna fritt vivre.

Elevernas avlöningsförmåner m. m.

De befattningshavare, som antages för genomgång av högre utbildning, bör få bibehålla oavkortad lön under utbildningstiden. Eljest kommer troligen åtskilliga för översköterske- och översköteretjänster lämpliga tjänstemän att av ekonomiska skäl — försörjningsplikt m. m. — avhålla sig från att genomgå utbildningen. Styrelsen hävdade i sitt remissvar över kommitténs betänkande samma uppfattning, men påpekade att de, som önskade förvärva den högre utbildningen, själva borde få vidkännas kostnader för erforderlig komplettering av skolunderbyggnad vid folkhögskola eller eljest.

Den personal, som genomgått den föreslagna högre utbildningen och därmed erhållit samma kompetens som de sjuksköterskor, vilka genomgått allmän sjuksköterskeskola, kan efter avslutad utbildning söka tjänster inom andra områden av hälso- och sjukvård än sinnessjukvård. Styrelsen anser därför angeläget, att åtgärder vidtages för att under viss tid binda dem vid den statliga sinnessjukvården. I detta sammanhang erinras om att landsting, som bekostar utbildning av hos dem anställd personal, brukar avkräva vederbörande förbindelse att kvarstanna i landstingets tjänst viss minimi-tid efter utbildningen. Befattningshavare, som genomgår den högre utbildningen, bör på motsvarande sätt förbinda sig att under förslagsvis tre år stanna inom den statliga sinnessjukvården, därest de skall uppbära oavkortad lön under utbildningstiden.

Huvudmännen för de sjuksköterskeskolor, där mentalsjukvårdseleverna skall erhålla utbildning, har ställt i utsikt, att eleverna skall erhålla samma ekonomiska villkor som sjuksköterskeskolans egna elever under den praktiska utbildningstiden. Vid landstingens skolor innebär detta enligt rekommendation från landstingens centrala lönenämnd att eleverna erhåller kost och bostad samt ett studiebidrag av 150 kronor per månad. Vid de statliga och flertalet privata skolor erhåller eleverna däremot endast kost och logi under utbildningstiden intill andra läskursen. Enligt styrelsens mening bör ersättning, som respektive huvudmän kommer att lämna, inbetalas till staten.

De befattningshavare, som skall genomgå kompletterande utbildning under fyra månader vid lasarett i Skaraborgs län, bör tillerkännas oavkortad lön.

De sjuksköterskeelever, som skall genomgå specialutbildning i sinnessjukvård vid central högre kurs bör erhålla fri kost och bostad (sjukhusets självkostnadspris cirka 180: —/månad) samt 150 kronor per månad i studie-

bidrag under de sex månader kursen pågår. Samma principer ifråga om ersättning bör gälla även för de sjuksköterskeelever, som under två månader erhåller allmänutbildning vid de statliga sinnessjukhusen.

Kostnadsberäkningar

Utbildning av mentalsjukvårdselever. De landsting, vilka ansett sig kunna mottaga 2—12 mentalsjukvårdselever årligen, har förklarat sig acceptera en ersättning av 1 200 kronor för 19 månaders utbildning med utgångspunkt från gällande löne- och prisläge. Ersättningen skulle motsvara kostnader per elev för lön till fast anställda lärare, lärararvoden, kostnader för hälsokontroll, expeditionslokaler, undervisningsmateriel och facklitteratur, samkväm samt rese- och traktamentsersättningar. Västerbottens läns landsting, som ställt i utsikt 15 utbildningsplatser, har påpekat, att 1 200 kronor vore otillräckligt med hänsyn till att ett så stort elevantal kräver en utökning av antalet instruktionssköterskor. Vid överläggningar har landstinget ansett sig kunna acceptera 1 600 kronor per elev för 19 månaders teoretisk och praktisk utbildning. Styrelsen finner dessa belopp godtagbara. De sammanlagda årliga kostnaderna beräknas till 68 210 kronor.

Styrelsen förutsätter, att vikarier anställs vid sinnessjukhusen för de befattningshavare, som genomgår högre utbildning. Antalet erforderliga vikarier årligen för de elever, som skall erhålla utbildning vid sjuksköterskeskola under 19 månader (+ en månads semester) kan beräknas till i medeltal 150. Kostnaderna beräknas till 1 257 840 kronor. Vid kostnadsberäkningarna har styrelsen utgått från en medellönegrad, 8 (5) för kvinnliga och 10 (7) för manliga vikarier.

För den till Ulleråkers sjukhus föreslagna avslutande specialutbildningskursen på två månader måste en instruktionssköterska anställas. F. n. finns vid Ulleråkers sjukhus tre instruktionssköterskor, varav en heltidsanställd för grundutbildning av sinnessjukvårdspersonal och en heltidsanställd (mot arvode) för den centrala högre kursen för sjuksköterskeelever. Ytterligare en arvodesanställd instruktionssköterska delar sin tid mellan undervisning av elever i den centrala högre kursen och de sjuksköterskeelever, som allenast erhåller två månaders allmänutbildning i sinnessjukvård vid sjukhuset. Då det är omöjligt att belasta dessa instruktionssköterskor med ytterligare undervisning och handledning av elever, föreslår styrelsen, att en instruktionssköterska i lönegrad Ce 20 (Ae 14) anställs för undervisning och handledning av specialutbildningskursen. Kostnaderna härför upptages till 13 020 kronor.

För anställande av vikarier för de befattningshavare som undergår specialutbildningskurser (5 manliga och 10 kvinnliga årligen) beräknar styrelsen med utgångspunkt från ovan nämnda medellönegrader 126 880 kronor.

Arvoden till läkare och övriga experter för hållande av lektioner, kostnader för studiebesök, undervisningsmateriel, litteratur m. m. samt reseersättningar och traktamenten uppskattar styrelsen till 43 440 kronor.

Enligt styrelsens förslag bör från kostnaderna avräknas 294 900 kronor, utgörande de studiebidrag, som vederbörande landsting ansett sig kunna tilldela mentalsjukvårdseleverna men som i stället, då eleverna åtnjuter oavkortad lön, torde inbetalas till statsverket.

Samtliga kostnader för utbildning av mentalsjukvårdselever beräknar styrelsen sålunda till $(68\,210 + 1\,257\,840 + 13\,020 + 126\,880 + 43\,440 - 294\,900)$ 1 214 490 kronor.

Centrala kurser för sjuksköterskeelever. För de till S:t Lars' sjukhus och psykiatriska kliniken i Lund föreslagna centrala högre kurserna för sjuksköterskeelever föreslår styrelsen, att två instruktionssköterskor anställas med placering i lönegrad Ce 22 (Ae 16) respektive Ce 20 (Ae 14), varvid den förstnämnda bör fungera som kursledare och vara heltidsanställd för de centrala högre kurserna och den sistnämnda deltaga i undervisning dels för eleverna i dessa kurser och dels för de sjuksköterskeelever, som erhåller två månaders allmän utbildning vid sjukhuset. Kostnaderna för de föreslagna instruktionssköterskorna och de för motsvarande kurser i Uppsala anställda instruktionssköterskorna uppskattas till 55 272 kronor.

Eleverna bör erhålla fri kost och bostad samt 150 kronor per månad i studiebidrag. Kostnaderna härför beräknas för samtliga elever i Uppsala och Lund till 193 350 kronor.

Arvoden till läkare och övriga experter för hållande av lektioner samt kostnader för studiebesök, undervisningsmateriel och litteratur m. m. uppskattas till 11 540 kronor.

Statsverkets kostnader för nämnda centrala kurser beräknas sålunda till $(55\,272 + 193\,350 + 11\,540)$ 260 162 kronor.

Kompletterande utbildning för äldre personal. Styrelsen föreslår, att en instruktionssköterska med placering i lönegrad Cg 20 (Ag 14) anställs för undervisning och handledning av förmanspersonal, som genomgår kompletterande utbildning vid lasarett i Skaraborgs län. Kostnaderna härför upptages till 13 020 kronor.

För anställande av vikarier för de befattningshavare, som genomgår kompletterande utbildning (10 manliga och 10 kvinnliga årligen) beräknar styrelsen med utgångspunkt från ovan nämnda medellönegrader 170 880 kronor.

Arvoden till läkare och övriga experter för hållande av lektioner, kostnader för studiebesök, undervisningsmateriel, litteratur m. m. samt reseersättningar och traktamenten uppskattas till 39 160 kronor.

Samtliga kostnader för kompletterande utbildning av äldre personal beräknas sålunda till $(13\,020 + 170\,880 + 39\,160)$ 223 060 kronor.

V. Yttranden över medicinalstyrelsens förslag

I remissvaren har allmänt understrukits behovet av en förbättrad utbildning för den ansvariga sinnessjukvårdspersonalen. Bland de allmänna synpunkter i övrigt, som i yttrandena anlagts på medicinalstyrelsens förslag till högre utbildning, må följande anföras.

Statskontoret anser att svårigheterna att besätta läkartjänster vid sinnessjukhusen och den förestående utbyggnaden av sinnessjukvårdsorganisationen nödvändiggör, att åtgärder vidtages för att bereda sinnessjukvårdspersonalen bättre utbildning. Oaktat de höga kostnader, som ett genomförande av styrelsens förslag skulle föranleda, anser sig statskontoret icke böra göra någon erinran mot att denna utbildningsverksamhet kommer till stånd. Den förordade samordningen med undervisningen vid sjuksköterskeskolorna torde — oaktat utbildningstiden därigenom skulle komma att förlängas — medföra en godtagbar lösning av skolproblemet.

Styrelsen för svenska landstingsförbundet yttrar bl. a.

Rent principiellt bör enligt styrelsens mening enhetlighet i utbildningsförhållandena för kroppssjukvårdens och sinnessjukvårdens personal eftersträvas. Detta är så mycket mer påkallat, som skillnaderna mellan somatisk och psykisk sjukvård tenderar att alltmer utjämnas och ett enhetligt huvudmannaskap för all sjukvård fått ökad aktualitet.

Det synes därför följdriktigt, att den högre utbildningen av sinnessjukvårdspersonalen ges sådan utformning och innehåll, att de som erhållit sådan utbildning få samma kompetens som genomgång av sjuksköterskeskola medför. Detta underlättar i hög grad personalens utnyttjande och befordrar en fruktbringande växelverkan mellan kroppssjukvård och sinnessjukvård. Styrelsen kan alltså ansluta sig till den principiella uppläggningsfrågan av förevarande utbildningsfråga.

Svenska stadsförbundet erinrar om att överskötersketjänsterna vid storstädernas sinnessjukhus med vissa undantag är besatta med sjuksköterskeutbildad personal. Förbundet tillstyrker, att den föreslagna utbildningen så nära som möjligt anslutes till sjuksköterskeutbildningen och bedrivs i sjuksköterskeskolor, men ställer sig tveksamt till förslaget att utbildningen redan från början skall medföra kompetens till sjukskötersketjänster inom kroppssjukvård. Förslaget utgör enligt förbundet onekligen en riktig konsekvens av utbildningsprogrammet men kan kanske på lång sikt medföra icke önskvärda konsekvenser för sinnessjukvården.

Sveriges läkarförbund, svensk sjuksköterskeförening och mentalsjukvårdsdelegationen instämmer i medicinalstyrelsens åsikt att den ledande sinnessjukvårdspersonalen bör få utbildning och kompetens som helt jämställer den med motsvarande personalgrupper inom kroppssjukvården.

Statens sjukhuspersonals förbund befarar att de krav medicinalstyrelsen ställer i sitt förslag medför att förslaget icke f. n. är praktiskt genomfört — Bihang till riksdagens protokoll 1958. 1 saml. Nr 51

bart. Skulle personalen påtvingas det framlagda förslaget kan sinnessjukvården komma att försättas i en krissituation. Det bör enligt förbundet föreligga lika rätt för alla att konkurrera om de relativt få befodrings-tjänster, som finns inom sinnessjukvården. Medicinalstyrelsen har vid sin beräkning av behovet av förmanspersonal bortsett från den åderlätning, som kommer att ske genom övergång till kroppssjukvården. Det troliga behovet per år torde enligt förbundet uppgå till 175—200.

Kommunalarbetareförbundet hälsar däremot med tillfredsställelse att sinnessjukvårdspersonalens utbildningsfråga nu synes närma sig en lösning. Det torde dock vara svårt att f. n. slutgiltigt utforma ett så omfattande utbildningsprogram. En viss översyn torde därför vara önskvärd sedan någon tids erfarenhet vunnits. Likvärdighet i teoretisk utbildning för elever i kropps- och mentalsjukvård bör på allt sätt eftersträvas. Behovet av förmanspersonal vid statens sinnessjukhus synes förbundet vara lågt beräknat.

Vad angår villkoren för antagning till elev anser *svenska stadsförbundet* att kravet på viss skolunderbyggnad för tillträde till högre utbildning bör sänkas. Den skolunderbyggnad, som erfordras för inträde till sjuksköterskeskola, torde innehas av endast en ringa del av dem, som genomgå grundutbildning. Av denna ringa del är det kanske dessutom allenast vissa som lämpa sig för högre utbildning. Övriga lämpliga aspiranter kommer säkerligen att draga sig för att med några månader för komplettering av skolunderbyggnaden ytterligare förlänga den redan långa utbildningstiden om 46 månader för att få kompetens till förmans-tjänst. Samtidigt erinrar förbundet om att det ej dröjer så många år innan man kan rekrytera elever med den nya enhetsskolan som grund.

Även *statens sjukhuspersonals förbund* förordar sänkta krav på skolunderbyggnad. Den högre utbildningen bör bygga på folkskola och grundutbildningen med eventuellt någon komplettering i matematik, fysik och kemi. Ett års prövotid mellan grundutbildning och högre utbildning förordas för att erfarenhet skall vinnas om lämplighet för yrket.

Svensk sjuksköterskeförening framhåller, att de föreslagna kraven på skolunderbyggnad är en grundförutsättning för att sjuksköterskeskolornas standard skall kunna upprätthållas.

Mentalsjukvårdsdelegationen anser det önskvärt att de elever, som vid påbörjandet av grundutbildningen har de teoretiska kvalifikationerna för inträde till sjuksköterskeskola liksom de som under grundutbildningen förskaffar sig sådana kvalifikationer, gives möjlighet att påbörja utbildningen vid sjuksköterskeskola redan efter avkortad grundutbildning.

Beträffande utbildningens omfattning m. m. ifrågasätter *svenska stadsförbundet* om icke den föreslagna utbildningen kvalitativt och särskilt kvantitativt är väl betungande. Under förutsättning att genom-

gång av högre utbildning ej ger kompetens till sjukskötersketjänst i kroppssjukvård, synes utbildningstidens längd böra kunna minskas samtidigt som utbildningen ges en mer speciell inriktning i fråga om sinnessjukvård. Med hänsyn till omfattningen av den praktiska tjänstgöring i såväl kroppssjukvård som sinnessjukvård, som ingår i grundutbildningen, synes den praktiska tjänstgöringstiden i den högre utbildningen utan större olägenhet kunna minskas med tillhoppa 5—7 månader. Möjlighet för elev att frivilligt genomgå en vidgad praktisk utbildning bör kunna ordnas.

Sveriges läkarförbund tillstyrker i stort sett de i förslaget framlagda utbildningsplanerna men framhåller att grundutbildningen nedvärderats på ett olyckligt sätt. Fråga är om den i grundutbildningen ingående teoretiska och praktiska utbildningen i kirurgi och medicin är så helt utan värde att den ej på något sätt kan tillgodoräknas vid uppgörandet av studieplan för den högre utbildningen. Om grundutbildningens värde förringas kommer personalrekryteringen att försvåras. För att nå likställdhet med utbildningen för personalen vid kroppssjukhusen torde krävas ett beaktande i större utsträckning av mentalsjukvårdens särskilda förhållanden vid uppläggningsplanen för den högre personalen.

Statens sjukhuspersonals förbund anser att den högre utbildningen bör förbättras och utvidgas mer successivt. Enligt medicinalstyrelsens plan kommer hela utbildningen att taga nära 6 år (24 månader grundutbildning + 2-årig folkhögskola + 22 månader högre utbildning). Detta kommer att skapa oöverstigliga svårigheter. Den högre utbildningen bör skäras ner till högst ett år med 700—800 timmars teoretisk undervisning.

Kommunalarbetareförbundet anser med hänsyn till de kunskaper, som inhämtas under grundutbildningen, att den högre utbildningen bör kunna förkortas. Sjuksköterskeskolans tredje läskurs borde kunna inarbetas i kursplanen utan att den föreslagna utbildningstiden förlänges.

I fråga om utbildningens anordnande framhåller *styrelsen för svenska landstingsförbundet* att 67 av 73 mentalsjukvårdselever skall mottagas av landstingens skolor. Vidare beräknas 60 sjuksköterskor årligen utbildas för den statliga sinnessjukvården. Sålunda kommer drygt 120 elevplatser vid sjuksköterskeskolorna årligen att beläggas för utbildning av personal till de statliga sinnessjukhusen. Brist på sjuksköterskor för kroppssjukvården föreligger emellertid allttjämt. Särskilt har denna brist gjort sig kännbar i de sydligaste delarna av landet, där en betydande del av sjukhuskapaciteten ej kunnat utnyttjas på grund av bristande tillgång på sjuksköterskor. Under sådana förhållanden ifrågasätter styrelsen huruvida det icke vore motiverat att nu överväga inrättande av ytterligare sjuksköterskeskolor. Liknande synpunkter har framförts av *Skaraborgs läns landstings förvaltningsutskott*, som därjämte upplyser, att de kompletterande utbildningskurserna för äldre befordrad personal kan förläggas

till Falköpings lasarett. En förutsättning för att dessa elevers praktiska utbildning skall kunna tillfredsställande ordnas är att varje aktuell vårdavdelning kontinuerligt kan påräkna samma elevantal under den tid om cirka 10 år, som den till lasarettet förlagda utbildningen pågår.

Sveriges läkarförbund och *mentalsjukvårdsdelegationen* ifrågasätter om icke de kompletterande utbildningskurserna för äldre personal bör anordnas på flera ställen i landet.

Svenska stadsförbundet anser att de centrala kurserna i Uppsala och Lund för specialutbildning av sjuksköterskeelever är tilltagna i underkant. Det kan förmodas att en större del av eleverna än styrelsen beräknat kommer att söka sig till storstädernas sinnessjukhus samt till dessas och landstingens psykiatriska lasarettavdelningar. Sistnämnda vårdform befinner sig nämligen i kraftig expansion och kan till följd av sin personalkrävande karaktär förväntas absorbera förhållandevis stor del av de specialutbildade sjuksköterskorna.

Statens sjukhuspersonals förbund anför bl. a.

Medicinalstyrelsen har frångått kommitténs förslag om två särskilda skolor för den högre utbildningen och i stället placerat in elever i den pågående sköterskeutbildningen. Denna åtgärd är olycklig ur flera synpunkter. Dels är grundutbildningen ej sådan, att eleverna utan ytterligare skolning kan slussas in i sköterskeutbildningen, dels måste utbildningen bli ojämn, svåröverskådlig och svårbemästrad genom placering av elever i ett 15-tal olika skolor. Det synes också orealistiskt, att landstingen, som själva i olika sammanhang beklagar sig över sköterskebrist, kan vara villiga att avstå platser åt staten, som de själva mer än väl skulle behöva. Än mer betänksam blir man, när man finner, att endast omkring 75—85 platser kan beredas sinnessjukvårdens eget folk för meritering till befordran och resterande 60—70 skola rekryteras från de nuvarande eleverna vid sköterskeskolorna. Bortsett från att styrelsen troligen varit för optimistisk vid bedömandet av möjligheterna av att locka över sköterskeelever från kroppssjukvården till mentalsjukvården, blir ju förslaget ingen lösning av förmansproblemet i stort utan endast en omflyttning från ena vårdformen till den andra. Den gemensamma bristen på utbildade sjuksköterskor löses icke genom styrelsens förslag.

Även *kommunalarbetareförbundet* anser, att särskilda sjuksköterskeskolor för mentalsjukvården bör inrättas så att behovet av personal i ledande ställning skall kunna fyllas.

Medicinalstyrelsens förslag beträffande avlöningsformerna m. m. för eleverna har i flertalet remissvar i huvudsak tillstyrkts eller lämnats utan erinran. *Statskontoret* ifrågasätter dock om tillräckliga skäl föreligger för att låta elev i den högre utbildningen uppbära full lön under utbildningstiden. I stället för tjänstgöringsförbindelser anser ämbetsverket ett system med skuldförbindelser vara att föredraga.

Statens lönenämnd anser sig icke kunna tillstyrka förslaget om införande av tjänstgöringsförbindelser.

Svenska stadsförbundet förordar, att den föreslagna tjänstgöringsskyldigheten ändras till att avse tjänster inom sinnessjukvård över huvud taget och lasarettens psykiatriska avdelningar, oberoende av huvudmannskapet.

Styrelsen för svenska landstingsförbundet finner icke anledning föreligga för landstingen att betala studiebidrag till de statliga eleverna, vilka enligt förslaget skall äga åtnjuta oavkortad lön. Att dessa bidrag i stället skulle utbetalas till staten finner styrelsen oegentligt och stridande mot de motiv, som ligger bakom tillkomsten av studiebidragen.

Vad slutligen angår *k o s t n a d s b e r ä k n i n g a r n a* framhåller *styrelsen för svenska landstingsförbundet* att den av flertalet landsting accepterade ersättningen av 1 200 kronor per statlig elev för 19 månaders utbildning har uppskattats på grundval av 1954 års utgifter. Vissa kostnadsstegringar motiverar en höjning av ersättningsbeloppet.

Statskontoret anser, att landstinget bör vara huvudman för den föreslagna instruktions-sköterskan i Skaraborgs län. Då staten emellertid i princip bör bestrida kostnaderna för ifrågavarande utbildning, bör huvudmannen av statsmedel beredas full täckning för sina utgifter för instruktions-sköterskan.

Statens lönenämnd erinrar om att tjänstebenämningen för den föreslagna instruktions-sköterskan i lönegrad Ce 22 (Ae 16) vid de centrala kurserna för sjuksköterskeelever i Lund bör vara föreståndare.

Svensk sjuksköterskeförening anser, att föreståndarinnorna vid de centrala kurserna för sjuksköterskeelever i Uppsala och Lund bör inplaceras i lönegrad Ce 23 (Ae 17).

VI. Medicinalstyrelsens anslagsäskanden

Yrkande

Medicinalstyrelsen (skr. 18/10 1957) hemställer om anvisande av 52 000 kronor för nästa budgetår. Av beloppet beräknas 29 000 kronor för avlöningar och 23 000 kronor för omkostnader.

Motiv

Allmänutbildning vid sjuksköterskeskola av mentalsjukvårdselever. Utbildningen beräknas kunna taga sin början under budgetåret 1958/59 för sammanlagt 35 elever. Någon medelsanvisning för avlöningar erfordras icke, enär undervisningen skall ombesörjas av sjuksköterskeskolorna. Ersättningar till sjuksköterskeskolor beräknas till lägst 13 500 kronor. För resor och traktamenten uppkommande kostnader uppskattas till 12 000 kronor.

Central kurs i Lund för sjuksköterskeelever. För denna kurs, som beräknas kunna taga sin början den 15 maj 1959, erfordras anställande av en föreståndarinna i 16 och en instruktions-sköterska i 14 lönegraden, varvid

den förstnämnda bör fungera som kursledare och vara heltidsanställd för de centrala högre kurserna och den sistnämnda deltaga i undervisning dels för eleverna i de centrala högre kurserna och dels för de sjuksköterskeelever, som erhåller två månaders allmän utbildning vid sjukhuset. För ifrågavarande befattningshavare föreslår medicinalstyrelsen extra-ordinarie anställning med hänsyn till den knappa tillgången på instruktionssköterskor och till att motsvarande landstingsanställda befattningshavare ha pensionsberättigande tjänster. Instruktionssköterskan synes böra anställas från och med den 15 april 1959. Föreståndarinnan bör enligt medicinalstyrelsens mening anställas redan från och med den 1 april 1959 för att beredas tillfälle att under en tid av cirka 14 dagar följa motsvarande utbildning vid Ulleråkers sjukhus. Kostnaderna för de föreslagna tjänsterna beräknas till i runt tal 7 200 kronor.

För arvoden till föreläsare beräknar styrelsen i runt tal 600 kronor.

I omkostnader för kursen beräknas 14 600 kronor, därav 100 kronor för studiebesök, 2 000 kronor för undervisningsmateriel, litteratur m. m. samt 12 500 kronor för studiebidrag till elever.

Kompletterande utbildning för äldre personal vid Falköpings lasarett. De föreslagna 4-månaderskurserna för 20 elever beräknas kunna igångsättas vid Falköpings lasarett den 1 september 1958. För denna utbildning erfordras en instruktionssköterska i Ag 14. Lön till nämnda befattningshavare bör beräknas för tiden från och med den 1 augusti 1958. Kostnaden härför uppskattas till 13 200 kronor.

För arvoden till föreläsare beräknar styrelsen 5 600 kronor.

Omkostnaderna för kursen uppskattas till 13 700 kronor, varav 700 kronor för studiebesök, 1 000 kronor för undervisningsmateriel, litteratur m. m. samt 12 000 kronor för reseersättningar.

Vikariatsersättningar. Kostnader för ersättning till vikarier för den föreslagna lönegradsplacerade personalen under semestrar, sjukledigheter m. m. beräknas till 2 400 kronor.

Särskilda uppbördsmedel. För den tid mentalsjukvårdseleverna genomgår praktisk utbildning vid sjuksköterskeskolorna kan huvudmännen för dessa skolor beräknas utgiva i genomsnitt cirka 280 kronor per elev och månad, vilken ersättning enligt styrelsens mening bör inbetalas till staten. Det sammanlagda beloppet av ersättningen ifråga skulle sålunda uppgå till i runt tal 31 000 kronor.

VII. Departementschefen

I årets statsverksproposition framhöll jag, att målet för den pågående upprustningen av mentalsjukvården var att åstadkomma behandlingsresurser och vårdförhållanden, som i möjligaste mån skall jämställa denna vårdgren med kroppssjukvården, samt angav vissa riktlinjer för utveck-

lingen mot detta mål. Jag tillfogade emellertid, att möjligheterna för en fortsatt sådan utveckling liksom till en förbättrad vård överhuvudtaget i hög grad var beroende av bl. a. att sjukhusen var försedda med en väl utbildad personal. Beträffande den egentliga vårdpersonalen rådde i denna del tidigare mycket otillfredsställande förhållanden och för behörighet till förmansbefattningar krävdes i teoretiskt hänseende endast genomgång av en s. k. högre kurs om cirka 50 timmar. Både i denna del och i fråga om grundutbildningen framlades nya förslag med väsentliga förbättringar av 1949 års kommitté för sinnessjukvårdspersonalens utbildning. Ett på grundval av dess betänkande 1951 efter överarbetning inom medicinalstyrelsen framlagt förslag om ny tvåårig grundutbildning godkändes även av 1954 år riksdag (prop. nr 166/1954).

Denna grundutbildning har tagit sin början den 1 mars 1956. Utbildningen omfattar *dels* provtjänstgöring under 6 månader, därav 1 månad teoretisk undervisning, *dels* 6 månaders utbildning i kroppssjukvård, varav läskurs 2 månader samt praktisk utbildning i medicinsk och kirurgisk sjukvård under vardera 2 månader *dels* ock utbildning i psykiatrisk sjukvård med viss jämsidesläsning under 12 månader. Enligt vad jag inhämtat av medicinalstyrelsen har utbildningen hittills omfattats med mycket stort intresse.

Kommitténs förslag till högre utbildning blev föremål för kritik från övervägande antalet remissinstanser. Därvid framhöll några myndigheter bl. a. att det ur olika synpunkter vore önskvärt om den högre utbildningen kunde anpassas till sjuksköterskeutbildningen. I samband med uppdragande av riktlinjerna för grundutbildningen förklarade min företrädare, att han med hänsyn till de delade meningar som rådde i fråga om den högre utbildningen och det förhållandet att frågan om en önskvärd samordning mellan denna och sjuksköterskeutbildningen icke kunde anses tillräckligt utredd, icke vore beredd att då framlägga förslag beträffande den högre utbildningen. Denna fråga borde ytterligare övervägas, särskilt i vad avsåg den nämnda frågan om en samordning med sjuksköterskeutbildningen.

Medicinalstyrelsens nu framlagda förslag till högre utbildning av sinnessjukvårdspersonalen innebär en till 22 månader utökad utbildning, vilken skall inlemmas i sjuksköterskeskolornas utbildningsplan. Utbildningen avses omfatta allmänutbildning enligt skolornas vanliga kursplaner under 20 månader samt specialutbildning i psykiatri och psykiatrisk sjukvård under 2 månader. Rekryteringen till den högre utbildningen beräknas ske huvudsakligen av elever, som genomgått grundutbildningen och i omedelbart sammanhang med denna. För inträde kräves samma skolkunskaper, som gäller för inträde till sjuksköterskeskola, nämligen realexamen, normalskolekompetens eller folkhögskola. Genomgången högre utbildning medför kompetens till icke blott förmanstjänster inom sinnessjukvården utan även sjukskötersketjänster inom kroppssjukvården. För att förhindra eleverna att lämna den statliga sinnessjukvården föreslås, att elev skall

förbinda sig att under tre år stanna kvar i denna mot det att eleven får upp-
bära oavkortad lön under utbildningstiden.

I remissvaren har allmänt framhållits behovet av en förbättrad högre
utbildning och vikten av att enhetlighet i utbildningsförhållandena för
kropps- och sinnessjukvårdens personal eftersträvas.

Av vad jag inledningsvis anfört framgår vilken betydelse en förbättrad
högre utbildning för vårdpersonalen även enligt min mening har då det nu
gäller att få upp mentalsjukvården till kroppssjukvårdens nivå i vad rör
behandlingsresurser och vårdförhållanden. En reform även av denna utbild-
ning är därför ett väsentligt led i den pågående upprustningen av mental-
sjukvården med angiven målsättning. Det av medicinalstyrelsen framlagda
förslaget till en sådan reform synes mig i huvudsak fylla de krav man kan
uppställa från dessa utgångspunkter. I denna del vill jag särskilt fram-
hålla värdet av att utbildningsplanerna omfattar en grundlig utbildning
även i kroppssjukvård. Framstegen inom sinnessjukvården under de se-
naste årtiondena har lett till ökad insikt om sambandet mellan somatisk och
psykisk sjukvård. Då detta samband med säkerhet kommer att ytterligare
aktualiseras synes det mig angeläget, att de krav som framförts i nämnda
avseenden blir tillgodosedda. I förslaget har därjämte redan av organisato-
riska skäl åstadkommits viss enhetlighet i utbildningsförhållandena för den
kvalificerade personalen inom kropps- och sinnessjukvården. En dylik jäm-
ställdhet i fråga om de olika personalgruppernas kompetens underlättar
personalens rationella utnyttjande. Ur angivna synpunkter vill jag ansluta
mig till de grundläggande principerna i medicinalstyrelsens förslag, såvitt
avser utbildningens anordnande.

Medicinalstyrelsen har uppskattat utbildningsbehovet till 140 elever år-
ligen. Därav avses 85 utbildas vid den högre utbildningen för mentalsjuk-
vårdselever och 60 vid centrala kurser för sjuksköterskeelever. Emot dessa
beräkningar har jag i huvudsak icke något att invända.

I fråga om villkoren för antagning till mentalsjukvårdselev anser jag,
att i princip samma krav på skolunderbyggnad bör gälla som för sökande
till sjuksköterskeskola. Detta innebär enligt kungörelsen den 14 maj 1954
(nr 276) angående kompetensvärdet av enhetsskolans avgångsbetyg, att
även elever, som genomgått enhetsskolans klass 9 g eller 9 a är behöriga.
Därjämte bör emellertid möjligheter till dispens från nämnda krav föreligga
för de sökande som efter folkskola genom korrespondensstudier el. dyl.
skaffat sig kompletterande kunskaper i vissa ämnen samt därjämte anses
lämpliga för den högre utbildningen.

Medicinalstyrelsen har föreslagit, att den högre utbildningen bör följa
omedelbart efter avslutad grundutbildning medan sjukhuspersonalens för-
bund framhållit lämpligheten av ett års föregående praktisk tjänstgöring.
I enlighet med vad jag i det följande förordar torde emellertid den högre
utbildningen komma att påbörjas först under hösten 1959. Detta innebär,

att de elever, som avslutar sin grundutbildning våren 1958, kommer att få tjänstgöra på sjukhus under cirka 1 år innan de kan påbörja högre utbildning. Hur denna fråga skall lösas för framtiden torde få prövas sedan erfarenheter på området vunnits.

Mentalsjukvårdsdelegationens förslag, att de elever, som vid påbörjandet av grundutbildningen har de teoretiska kvalifikationerna för inträde till sjuksköterskeskola liksom de som under grundutbildningen förskaffar sig sådana kvalifikationer, skall ha möjlighet att påbörja utbildningen vid sjuksköterskeskola redan efter avkortad grundutbildning, anser jag mig i princip böra tillstyrka. Förutsättningarna för en sådan anordning bör närmare undersökas.

Vad angår omfattningen av den högre utbildningen har ett flertal remissmyndigheter — bl. a. under erinran om att grundutbildningen och den högre utbildningen kommer att omfatta tillhoppa 46 månader — framhållit önskvärdheten av att sistnämnda utbildning förkortas. Läkarförbundet har i detta sammanhang påpekat, att den del av grundutbildningen, som omfattar utbildning i kroppssjukvård, borde kunna tillgodoräknas i den högre utbildningen.

De här framförda synpunkterna finner jag värda beaktande. Den av styrelsen föreslagna samordningen av utbildningen för sjuksköterskeelever och mentalsjukvårdselever innebär visserligen påtagliga organisatoriska fördelar genom anknytningen till befintliga skolor. Å andra sidan torde därvid några större förändringar i kursplanen för den högre utbildningen icke nu kunna genomföras. För att icke den sammanlagda utbildningstiden skall bli för omfattande anser jag mig i stället böra förorda, att den i grundutbildningen ingående provtjänstgöringen och utbildningen i psykiatrisk sjukvård avkortas med tillhoppa 3 à 4 månader. Denna nedskärning bör kunna genomföras redan fr. o. m. hösten 1958. Frågan huruvida någon del av den i grundutbildningen ingående utbildningen i kroppssjukvård kan tillgodoräknas i den högre utbildningen torde böra närmare utredas, varvid även möjligheterna att i tidsbesparande syfte omdisponera läskurserna i grundutbildningen och den högre utbildningen bör beaktas.

Medicinalstyrelsens förslag att den högre utbildningen för mentalsjukvårdselever skall förläggas till sjuksköterskeskolorna och till Ulleråkers sjukhus föranleder ej någon erinran från min sida. Förhandlingar torde dock få upptagas med landstingen om vissa kostnader för denna utbildning. Jag förutsätter härvid, att även statens sjuksköterskeskolor skall kunna mottaga lämpligt antal sådana elever. Icke heller har jag något att erinra mot förslaget att förlägga de centrala högre kurserna för sjuksköterskeelever till Ulleråkers och S:t Lars' sjukhus.

I likhet med medicinalstyrelsen förutsätter jag att den, som enligt nu gällande bestämmelser vunnit behörighet till högre befattning, bibehålles vid denna behörighet även efter det den föreslagna utbildningen kommit

3 — *Bihang till riksdagens protokoll 1958. 1 saml. Nr 51*

i gång. Medicinalstyrelsens förslag att ordinarie befattningshavare, som tidigare genomgått s. k. högre kurs om 50 timmar och visat särskild lämplighet för sinnessjukvård, under en övergångsperiod på 10 år i vanlig ordning bör få söka till den högre utbildningen utan att ha genomgått grundutbildning, föranleder från min sida endast det påpekandet, att även i sådana fall kravet på viss skolunderbyggnad bör kunna mildras genom dispens i enlighet med vad jag tidigare anfört.

Mot förslaget att vid lasarettet i Falköping anordna kompletterande utbildning för äldre förmanspersonal, som ej vill genomgå den högre utbildningen, har jag ej något att erinra. Däremot anser jag ej erforderligt att nu taga slutlig ställning till frågan huruvida sådan utbildning bör anordnas vid flera lasarett. Denna fråga torde få behandlas i ett senare sammanhang.

Frågan om elevernas avlöningsförhållanden torde få upptagas till slutlig prövning i ett senare sammanhang, därvid frågan om förmåner under utbildning av här avsett slag bör beaktas ur principiell synpunkt. Med anledning av vad styrelsen för svenska landstingsförbundet anfört om medicinalstyrelsens förslag, att landstingen bör till statsverket inbetala ersättning, motsvarande vad som utgår till sjuksköterskeskolornas egna elever under den praktiska utbildningstiden, torde förhandlingar i frågan böra upptagas med landstingen.

De av medicinalstyrelsen framlagda kostnadsberäkningarna torde i hudsak kunna godtagas, om avseende icke fästes vid det resultat, som lösningen av frågan om elevernas avlöningsförhållanden kan medföra. Med hänsyn tagen till vissa löneökningar m. m. sedan förslaget framlades torde de årliga löpande kostnaderna för utbildning av mentalsjukvårdselever, utbildning av sjuksköterskeelever vid centrala högre kurser och utbildning av äldre personal kunna uppskattas till i runt tal 1,9 miljoner kronor. Därav beräknas cirka 140 000 kronor belöpa på nuvarande centrala högre kurser vid Ulleråkers sjukhus. Jag har vid beräkningarna utgått från det av medicinalstyrelsen uppskattade utbildningsbehovet. Då utbildningen av mentalsjukvårdselever och av äldre personal torde få påbörjas först under budgetåret 1959/60, erfordras inga anslag för detta ändamål under nästa budgetår.

I enlighet med medicinalstyrelsens förslag beräknar jag, att en central högre kurs för sjuksköterskeelever vid S:t Lars' sjukhus skall taga sin början under nästa budgetår. För ifrågavarande ändamål har beräknats ett belopp av omkring 22 600 kronor. Härav belöper 8 000 kronor på avlöningar till en föreståndarinna och en instruktionssköterska jämte arvoden till föreläsare samt 12 500 kronor på studiebidrag till elever. Medel härför har för nästa budgetår beräknats under avlöningsanslagen till Utbildning av sinnessjukvårdspersonal respektive till Statens sinnessjukhus. Restande belopp, 2 100 kronor, avseende omkostnader för studiebesök, under-

visningsmateriel och litteratur, torde få utgå från anslaget till Statens sinnessjukhus: Omkostnader.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att godkänna de av mig förordade riktlinjerna för högre utbildning av sinnessjukvårdspersonal.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Ove Sundelius